

Tonči Trstenjak

OBITELJ KAO MJESTO RASTA
U VJERI BUDUĆIH GENERACIJA

BUDUĆNOST CRKVE BEZ NEPOZNANICA

*Povijest nije samo neka anamnezis — sjećanje,
kako su to držali Grci, nego više-manje projekcija
budućnosti.*

G. Gutierrez

Crkva na propuhu sadašnjosti

Vrlo jak proces sekularizacije, koji je u posljednje vrijeme zahvatio ovaj naš svijet, potisnuo je religiju manje-više na sam rub čovjekovih interesa. Laička država i pluralističko društvo uspjeli su skinuti institucionalnu religiju, tj. Crkvu, s privilegiranog mjesta u društvenoj zajednici, na koje je ona bila tako naviknuta da joj je trebalo prilično mnogo vremena kako bi postala svjesna da je prohujala stara slava.

Institucionalna povijesna religija, koju ćemo u daljnjem toku ovog članka jednostavno zvati »Crkva«, u mnogim je dijelovima današnjeg svijeta progonjena — otvoreno ili prikriveno, svejedno — kao neprijatelj čovjeka i suvremenog društvenog poretka. Drugdje je toleriraju kao neizbježivo zlo naneseo naslagama povijesti. Vrlo je malo zemljopisnog prostora ove naše kugle zemaljske gdje joj se još uvijek priznaje stara uloga stabilizatora društvenog ili političkog poretka.[^]

U najnovije doba svjedoci smo zanimljivog procesa u zemljama južnoameričkog subkontinenta gdje se od državnih vlasti favorizirana Cr-

[^] Usp. ALLPORT, G. W., *L'individuo e la sua religione*. La Scuola, Brescia, 1972, str. 70.

kva odriče svojih privilegija i stavlja na stranu potlačenih i ugroženih društvenih slojeva. Tako ona malo-pomalo, kako to zove Metz, postaje »kritička institucija društva«¹ te nam se bez nekritičkih simpatija za suvremene »teologije s genitivom«² čini u toj ulozi bližom idealu Evanđelja. »Njezina kritička misija se definira, primjećuje Gutierrez, u službi povijesti oslobođenja svijeta, ili, još točnije, u službi oslobođenja čovjeka. Crkva nije izolirano kršćanstvo; ona bi trebala da bude subjekt pokretan porukom Evanđelja u oslobodilačkom djelovanju«.*

Osim oslobodilačke, Crkva mora kao sakrament spasenja vršiti i spasenjsku ulogu u ovom svijetu, koja se ima postići »vjerom u Krista i njegovom milošću«³, kako to objašnjava Drugi vatikanski crkveni sabor. Kako su pak oslobođenje i spasenje svijeta dva vrlo precizna i važna zadatka Crkve u njezinu povijesnom hodu, ona je dužna da ih ozbiljno izvršava u svakom trenutku i na svakom mjestu, u sadašnjosti⁴ i u budućnosti⁵ do konačne pobjede, u koju ona čvrsto vjeruje na temelju obećanja koje joj je dano.⁶

Budućnost religije je budućnost čovjeka

Živimo u vremenu kad se više govori o budućnosti nego o sadašnjosti, kad nas zapljuskuju informacije o planovima koji će omogućiti nove pobjede i proširiti čovjekovu moć nad kozmičkim silama, koje su ga stoljećima plašile i sputavale. Budući da smo i tematikom ove Obiteljske ljetne škole usmjereni u budućnost,⁷ mislim da je sasvim logično da na početku ovog izlaganja postavimo otvoreno pitanje o šansama religije u budućnosti. Ako je istina ono što kaže Gutierrez, da je, naime, »situacija današnjeg čovjeka strogo usmjerena i određena prema modelu čovjeka budućnosti«⁸, onda je sasvim na mjestu razmotriti: hoće li čovjek budućnosti biti, kao i onaj u prošlosti, obilježen i svojom religioznom dimenzijom?

Čini mi se da je sasvim opravdana primjedba kardinala Koniga da »budućnost više nije knjiga sa sedam pečata«, dapače, »budućnost može

¹ METZ, J. B., *Sulla teologia del mondo*, u >Giornale di teologia*, br. 51, Brescia, str. 115.

² Različite teologije uglavnom pastoralnog smjera nastale u posljednje vrijeme, kao npr. teologija oslobođenja, nade, ljudskog napretka itd. Flick i Alszeghi nazivaju ih »teologije s genitivom«. Usp. FLICK, M. — ALSZEGHI, Z., *Come si fa la teologia*, PaoUne ed., Alba, 1974, str. 81.

³ GUTIERREZ, G., *Teologia della liberazione*, Queriniana, Brescia, 1973, II izd., str. 223.

⁴ VATIKANSKI II, AA. 6; usp. također LG 14; LG 48; GS 45.

⁵ Usp. VAT. II, GS 40—44.

⁶ Usp. VAT. II, GS 39.

⁷ Usp. VAT. II, GS 39. i 93.

⁸ Glavna tema Obiteljske ljetne škole 1977. je »Obitelj u budućnosti«.

⁹ GUTIERREZ, G., nav. dj., str. 209.

biti predviđena, izračunata, programirana i stavljena u pokret«. Futurologija danas više nije samo opisna znanost, kao što je to bila u svojim počecima, nego je postala normativna, tj. ona se danas bavi davanjem relativno sigurnih prognoza budućeg čovjekova razvoja na temelju poznavanja čovjekove prošlosti i programskog razvoja znanstvenog i tehničkog napretka u budućnosti. U današnjem svijetu je djelovanje tzv. »prve prirode«, tj. kozmičkih sila, na razvoj čovjeka svedeno na minimum na račun razvoja tehničkih pomagala tzv. »druge prirode«, koju čovjek može programirati i njome manipulirati prema sasvim preciznom cilju i potrebama. Upravo u postojanju te »druge prirode« krije se čovjekova sposobnost da danas s relativnom sigurnošću može programirati budućnost.^{1^}

Mijenja se i samo shvaćanje povijesti, koja »više nije puka anamnezis — sjećanje, kako su to držali stari Grci, nego više-manje projekcija budućnosti«. **

Danas ima vrlo mnogo onih koji se okreću natrag, dokazujući povijesnim »činjenicama« da je religija »fenomen specifičan podznanstvenoj fazi čovjekova razvoja«. ^ Ona bi pak, po mišljenju tih »proroka«, ispunjavala one praznine u čovjekovim spoznajama koje danas ispunjava i koje će u budućnosti još više ispuniti znanost. Njima i fenomen najnovije sekularizacije ljudskog društva, koji je Crkvu potisnuo na rubove društvenih zbivanja, služi da potkrijepe svoju tezu o izumiranju religije. *®

Mi smatramo, i uvijek smo stajali na tom stanovištu, i to ne bez opravdanih razloga i dokaza, da religija pripada čovjekovom bitku kao npr. njegova sposobnost razmišljanja, stvaranja zaključaka, govor i uspravno hodanje. Po svojoj biti čovjek je religiozno biće. Usudimo se čak tvrditi da je on to više čovjek što je veći vjernik. Ne ulazeći u teodicejska razglabanja te problematike zbog tematske ograničenosti ovog izlaganja, usuđujemo se reći da ozbiljna istraživanja religioznog segmenta u čovjeku i njihovi rezultati nipošto ne stoje na strani onih koji stoje na suprotnom stajalištu od našega.* Jedan od najvećih autoriteta na području istraživanja religioznog segmenta u čovjeku, američki psiholog Gordon W. Allport tvrdi da »današnja situacija koja naginje sumnjama i fenomenu sekularizacije na području vjere nipošto ne znači da bi religija bila samo stvar prošlosti«. **

" KÖNIG, kard. Franjo, // *futuro della religione*, u AA. VV. »La religione oggi«. Konferencije na Teološkom fakultetu salezijanskog sveučilišta u Rimu, 1973—1974, PAS—Verlag, Roma, 1974, str. 10.

Usp. HENRICI, P. *Ruolo della religione nella pianificazione del futuro*, u AA. VV. »L'uomo del futuro*, Paoline ed. Alba, 1975, str. 138.

" Usp. HENRICI, nav. dj., str. 140.

" GÜTIERREZ, nav. dj., str. 209.

" KÖNIG, kard. F., nav. dj., str. 12.

>> Usp. KÖNIG, kard. F., nav. dj., str. 13.

" Usp. ALLPORT, nav. dj., str. 72.

" ALLPORT, nav. dj., str. 41..

Ako religija pripada čovjekovu bitku, pita se kardinal König, koji je tome najjači dokaz? I odgovora: »Po mom mišljenju, onaj iz povijesti čovječanstva. Sve velike kulture ljudske prošlosti bile su građene na religioznim temeljima. Tek što je zakoračio na scenu povijesne drame, primitivni čovjek je već bio religiozan, i to sa svim jasnim religioznim pojmovima, iako primitivnima, kako nam to pokazuje povijest.«^{*^}

Pitanje budućnosti religije je zato pitanje o budućnosti čovjeka jer budućnost čovjeka bit će i budućnost religije.

Budućnost Crkve

Pitanje budućnosti religije nije ekvivalentno pitanju o budućnosti Crkve, primjećuje kardinal König. Opasnost koja je danas prisutna u općoj sekularizaciji života nije toliko opasnost za religiju kao takvu. Zabrinjava zapravo sve veći raskorak između svakodnevnog čovjekovog života i Crkve koja je njegov sakrament spasenja, ali svakim danom sve više na rubu njegovih i društvenih interesa. Vjera će ostati i o tom nema zбора, ali ona također može cvjetati izvan Crkve u svojim nebrojenim oblicima od mistike do fetišizma. To je upravo moment naše zabrinutosti.^{**^}

Ako je Crkvi povjerena spasenjska uloga u svijetu, ako je njoj dano blago riječi koje su život, ako je ona mistično tijelo Kristovo i ako je ona u tom svojstvu neka prirodna infrastruktura novozavjetnog čovječanstva,^{^^} onda nas mora ozbiljno zabrinjavati sve nasrtljiviji fenomen njezine emarginacije iz struktura ljudskog društva i iz dnevnog života čovjeka.

Ne radi se uopće o tom da bi Crkva mogla nestati, jer njoj je zagarantirana trajnost do posljednjih dana. Ali da bi ona mogla nestati možda iz nas samih u prevelikoj zaokupljenosti sa stvarima svijeta, da bi mogla nestati iz naše okoline, iz našeg naroda ili čak iz naše stare Evrope, u to nitko neće posumnjati. Mogla bi nestati i nestat će ako mi kao njezini članovi ne shvatimo na vrijeme znakove vremena i ne izvršimo svoju apostolsku zadaću svjedoka u prvom redu i propovjednika, odnosno nosilaca riječi Božje u našem sasvim konkretnom svijetu. To je naša kršćanska misija u ovom svijetu i u ovom vremenu.

Da mi o tom brinemo brigu i razmišljamo o budućnosti ove naše Crkve u ovom našem narodu, u ovom našem gradu, u ovoj našoj zgradi, u ovoj našoj obitelji, dokaz je i ova Obiteljska ljetna škola. Budućnost Crkve ovisi o našoj kršćanskoj sadašnjosti, u kojoj se mi često ponašamo

^{*} KÖNIG, kard. F., nav. dj., str. 12.

² Usp. KÖNIG, kard. F., nav. dj., str. 17—18.

[^] SCIASCIA, Ugo, *Per una società nuova dopo il socialismo*, u AA. VV. »L'uomo del futuro«, Paoline ed., Alba 1975, str. 128.

kao da je dužnost drugih, ili čak Božja, da spašavaju Crkvu. »Ne moramo mi zato približiti glavu uz glavu i tijelo uz tijelo«, reče Pierre Teilhard de Chardin, (poput demonstiranja u povorci) »nego srce uz srce: to mi trebamo.«^{^^}

Misleći na budućnost, ne zaboravimo sadašnjost

Htio bih ovdje upozoriti na činjenicu da smo se nekad previše bavili transcendentnim stvarnostima i čeprkajući po onostranom, zaboravili smo vrlo često mizernu ovostranost. Tako se dogodilo da je svijet pošao svojim putem u budućnost koja ga u posljednje vrijeme sve više zabrinjava. Sam Krist je malo govorio o svom Ocu i o anđelima, ali je zato duboko proživljavao i aktivno zahvaćao svojim riječima i svojim djelovanjem u čovjekovu ovozemaljsku stvarnost. Dapače, išao je tako daleko da je odnose i situacije na ovoj zemlji stavljao kao preduvjet pristupu onima nadzemaljskima: »Jao vama, književnici i farizeji, licemjeri, koji dajete desetinu od metvice, komorača i kima, dok zanemaruje najvažnije u Zakonu: pravednost, milosrđe i vjernost. Ovo je zadnje trebalo činiti a ono prvo ne propustiti!« (Mt 22, 23)

Danas, kad je naš pogled uperen u budućnost, postoji opasnost da zaboravimo sadašnjost čije je stanje preduvjet budućeg. Mi ne želimo biti agresivni kontestatori koji svoju nemoć pokazuju propovijedanjem nasilja koje bi navodno trebalo izmijeniti sadašnjost. Ne želimo ni da budemo utopisti kojima su misli visoko iznad oblaka što nehaljno prolaze iznad naših glava. Mi bismo trebali biti programatori naše budućnosti.

Programirati znači krenuti od sasvim konkretnih stvarnosti, ispravljajući postojeće negativnosti ići prema sasvim određenom cilju. Naša je budućnost, što ne treba zaboraviti, u velikoj mjeri određena našom sadašnjošću. »Ne radi se o tome«, kaže Henrici, »da predvidimo moguće ili vjerojatno, nego se radi o tome da upravljamo napredovanjem u budućnost eliminirajući neželjeno da bi se dohvatilo ono željeno.«^{^^}

Naš je cilj sasvim precizan: kršćanska budućnost čovjeka sagrađena na principima Evandjelja. Vjerujemo da je kršćanstvo sposobno toj našoj kulturi, prepunoj ciljeva bez dubljih sadržaja, ponuditi prave alternative. Mi bismo trebali postati meso na ovom tehničko-elektronskom kosturu kojem suvremeni čovjek prikazuje žrtve kao nekom novom Molohu.

Onaj koji u kršćanstvu vidi samo instrument društvene revolucije i ništa više taj ne poznaje kršćanstvo. Onaj pak koji u kršćanstvu i Crkvi vidi dobar instrument za spasenje vlastite duše i misli da može biti dobar kršćanin i član Crkve za vlastiti račun, na sasvim je krivom putu.

[^] CHARDIN, de P. Teilhard, *Budućnost čovjeka*, izd. Crkva u svijetu, Split, 1970, str. 79.

" HENRICI, nav. dj., str. 139.

Kršćanstvo nije poput drugih religija; njegova je posebnost u činjenici da naviješta Božji zahvat u svijetu i u povijesti čovječanstva; Riječ je tijelom postala, Krist, Božji Sin ušao je u našu povijest poslan od Oca i nastavlja svoje djelovanje preko Duha Svetoga u Crkvi. Kršćanstvo nije samo okrenuto nadzemaljskim prostorima, nego ima duboke korijene u kori ove zemlje. Kršćanin pak koji zna da je Bog »netko sasvim drugi«,^{*} isto tako zna da se kontakt s tim osobnim Bogom ostvaruje preko drugih osoba koje ga okružuju. Kraljevstvo Božje treba graditi već sada, a ne pasivno čekati veliki finale.

Pitanje nastavka vjere, odnosno Crkve ne može biti objekt znanstvenog dokazivanja. To je u prvom redu pitanje naše osobne vjere, ne samo vjere u Boga nego i vjere u čovjeka. Odgovor i rješenje već postoje i naći ćemo ga u Evanđelju: »Vjerujem, Gospodine, pomози mojoj nevjeri« (Mk 9,24).

RELIGIJA I OBITELJ U FAZI PREDINDUSTRIJSKOG I INDUSTRIJSKOG DRUŠTVA

Bitne oznake predindustrijske obitelji

U nekadašnjem tzv. predindustrijskom društvu obitelj je bila vrlo solidna institucija, bogata funkcijama na svim razinama; igrala je ulogu ne samo glavne ekonomske jedinice nego je bila i najvažniji faktor stabilizacije ondašnjeg društva i temelj njegove snage. U kompetenciju nekadašnje obitelji spadao je gotovo potpuni proces odgoja budućih generacija.^{^*}

Proces ondašnjeg odgoja u obitelji ni izdaleka nije bio tako kompleksan kao što je on danas: sastojao se u strogo određenom krugu spoznaja i vrijednosti koje bi se prenosile u dugom lancu od generacije do generacije. Takva obitelj vršila je također ulogu glavnog selektora svih individualnih i kolektivnih spoznaja svojih članova.^{^^}

Brak je bio pravno-društveni temelj obitelji, a njegovu su nerazrješivost zaštićivali i protežirali javno mnijenje i šira društvena zajednica. U brak se nije ulazilo iz romantičnih razloga srca, već je to bilo podređeno izboru partnera iz ekonomskih i drugih društvenih principa. Cilj je takva braka bio solidnost i dobro funkcioniranje ondašnjeg sistema.

^{*} HENRICI, nav. dj., str. 147.

[^] U shematskoj razradi ovog poglavlja služio sam se materijalom i rasporedom iz knjige: MILANESI, Giancarlo, *Famiglia sacrale o secolarizzata?*, SEI, Torino, 1973, str. 398.

Usp. MILANESI, nav. dj., str. 13.

^{^^} O familizmu postoji izvrsna studija: BANFIELD, E. C., *The moral basis of a backward society*. Free Press of Glencoe, 1958.

Budući da predindustrijske društvo nije obilovalo mnoštvom specijaliziranih ustanova (škola, vrtić,...), zato je na obitelji ležao zadatak da osigura sve one funkcije koje su bile potrebne ondašnjem sistemu i načinu života.

Jedna od tipičnih oznaka ondašnje obitelji bila je brojnost njezinih članova i u njezinu nukleusu i u okviru tzv. proširene obitelji, koje mi u našim krajevima poznajemo kao »zajednice«. Takve bi se obiteljske zajednice sastojale od nekoliko krvno povezanih obiteljskih nukleusa (ćelija), koji bi u redovitom slučaju stanovali pod istim krovom i obrađivali isto imanje ili se bavili istim zanatom, odnosno poslom. Redovito je bila praksa da je najstariji muški član takve proširene obitelji bio njezin poglavar, a njegova bi se vlast temeljila na vrlo jakom autoritetu.^{^*}

Religija u predindustrijskom društvu

U predindustrijskom društvu religija je bila čvrsta i dobro organizirana institucija s točno određenim kompetencijama, sa solidnim hijerarhijskim organizmom, kompaktnim u svim razinama. Bila je vođena od strogo određene klase službenika kulta — svećenika, inače veoma brojne, čiji je zadatak bio da osim služenja kultu kontroliraju razvoj novih spoznaja u društvu te briga za besprijekorno funkcioniranje tradicionalnih i sakraliziranih sistema društva. Ukoliko su postojali otpori u tako čvrsto organiziranoj religiji — Crkvi, oni su uglavnom bili juridičkog karaktera.

Religija nipošto nije bila slobodno opredjeljenje pojedinca, nego je bila uvjetovana društvenim zakonima određene sredine. »Cuius regio, illius religio« — bilo je dugo uvaženo pravilo.

Takva je religija bila veoma polemično nastrojena prema liberalnoj državi jer je njezina stroga juridička institucionalnost bila često paralelna onoj koju je sebi stvarala država. Unatoč čestim kontradikcijama na razini država—Institucionalna religija ona se svejedno smatrala bitnim garantom nastavka određenog poretka, odnosno društvenog sistema i igrala je uvaženu ulogu u čuvanju reda zbog svog moralističkog ustrojstva. Razdvajanje Crkve od države nipošto nije bilo povezano smanjenjem društvene uloge i važnosti. Čitava je kultura predindustrijskog društva snažno prožeta čovjekovom religioznošću.

Takva je religija bila prepuna ritualnih modela za svaku priliku, a bila je uvjetovana doktrinalnim sadržajima i stavovima koji su pogodovali sakralizaciji pojedinih prostora, osoba, naročito onih koje su služile kultu

^{^*} Usp. WOODS, F. J., *The american family system*. New York, Harper, 1959, str. 105; također: QUEEN S.-HABENSTEIN, R. W., *The family in various cultures*, Philadelphia, Lpincott, 1962.

ili bile simboli dobrog funkcioniranja poretka i predmeta, što je u ponekim sredinama, osobito seoskim, poprimilo prave magijske razmjere.[^]

U građanskoj klasi predindustrijskog društva prevladava tzv. »službeni model« religije. Karakteristika mu je redovito i veliko sudjelovanje kod dobro organiziranih i do u sitnice obrađenih vjerskih obreda, jako naglašavanje suprotnosti sakralnog i profanog te sudjelovanje u vjerskim organizacijama koje su bile prilagođene pojedinim građanskim slojevima ili dobima. Čitav se život odvijao u okvirima sasvim određenih ceremonija ponekad vrlo svečanog i pompozno izgleda.

Budući da se život odvijao u okvirima sakralnog i profanog, to je pogodovalo i stvaranju tzv. građanskog, tj. dvostrukog morala: s jedne strane ponašanje pred sakralnim i u sakralnom, a s druge strane ponašanje u profanom, drugim riječima: laičko vladanje u sferi profanog i religiozno vladanje u sferi sakralnog.**

To je doba kad cvjetaju samostani stroge klauzure, što se tumači kao posljedica često puta sasama materijalnog bijega, iz uglavnom spasenjskih motiva, iz sfere profanog u sferu potpuno sakralnog. To je u pravom smislu riječi bio tzv. bijeg od svijeta. Čitava je askeza bila prožeta upravo tom strogom podjelom svijeta na dvije često oprečne polutke.

Glavni motiv te religije »službenog tipa« bio je onaj koji još uvijek možemo vidjeti na misijskim križevima svih naših župnih crkvi: »Spasi dušu svoju!« Ti spasenjski motivi i »bijeg iz svijeta« da bi se spasila duša, pogodovali su razvoju misticizma i pobožnjačkim formama molitve, gdje se pojedinim mjestima, predmetima pa čak i brojevima daje neko čudesno značenje (devetnice, čudotvorne medaljice, blagoslovljena voda i si.).

Te su forme pobožnosti imale svoj službeni karakter preko crkvene kontrole, koja ih je darivala »oprostima« i nastojala da ne poprime magijske elemente u želji, kako to primjećuje Aquaviva, da se sveto podredi utilitarističkim težnjama.^{^^} To je vrijeme kad cvjeta privatna pobožnost, bazirana u većini slučajeva na mehanici brojenja molitava, što je u neku ruku bio i izlaz za doba kad je malo tko imao neku religioznu kulturu na višem stupnju ili znao čitati.

Množi se kult svetaca, koji je u službi utilitarističkih motiva. Tako nastaju sveci zaštitnici: duhovni protektori svih vidova čovjekova života.

Religiozna subkultura osobito je snažna u nižim slojevima gradskog stanovništva i u seoskim sredinama, koje su najizloženije negostoljubivim kozmičkim silama koje je trebalo udobrovoljiti preko određenih formi

[^] Usporedi: CRESPI, *Crisi del sacro, irreligione, ateismo*, u »Riv. di Soc.«, III (1965), 6, str. 33–64; također: AQUAVIVA, S. S., *Secolarizzazione e non credenza*, u »La secolarizzazione in Italia oggi«. Città Nuova, Roma, 1971, str. 11–28.

^{^^} Usp. PIN, E., *Le motivazioni religiose e il passaggio da una società pre-industriale ad una società industriale e tecnica*, u »Saggi di sociologia religiosa«, AVE, Roma, 1967, str. 201; također: MILANESI, nav. dj., str. 23–24.

^{*} AQUAVIVA, S. S., *L'eclissi del sacro nella società industriale*, Comunit, Milano, 1961.

propisanih religioznih rituala ili pseudoreligioznim ponašanjem, koje je graničilo s magijom ili je čak bilo magijskog karaktera.

Religija je tako u predindustrijskom društvu imala uglavnom utilitarističku ulogu: spasenje duše i zaštita pred kozmičkim silama. Na taj je način bila isključena njena društveno-etička dimenzija. Takva je forma religioznosti bila najraširenija u familijarističkom sistemu društva. Bila je to zapravo religiozna subkultura, motivirana služenjem tradicionalnih običaja i sakralizaciji njihova značenja.^ ^

U građanskom društvu religija je bila inspirirana i *društveno-kulturnim* razlozima — inspiracija tipična za one koji žele biti dobri članovi jednog homogenog sistema. Udružena pak sa spasenjskim motivom, ta vrsta religije daje veliku važnost organizaciji na religioznom polju, odnosno Crkvi.

U takvoj je sredini rjeđa *društveno-religiozna* inspiracija za religiozni život. Ona je i ispravnija i časnija. Za nju je Crkva zajednica vjernika i motivirana je mističko-transcendentalnom funkcijom Crkve.

Postoje u predindustrijskom društvu i drugi stavovi, manje religiozno obojeni, kao npr. deizam, gnosticizam, indiferentizam i ateizam. Međutim, njihovo je zajedničko obilježje mala rasprostranjenost i zatvorenost u sasvim određene društvene krugove. Njihova je važnost u predindustrijskom društvu neznčajna, ali će baš te marginalne forme religije, odnosno religiozni stavovi igrati važnu ulogu kad dođe do procesa transformacije društva.

Odnos između religije i obitelji u predindustrijskom društvu

Utvrđena je jaka tendencija Crkve da kontrolira obitelj u svim fazama njezina razvoja. Sakralizacijom pojedinih obiteljskih elemenata (seks, ljubav, brak, djeca, autoritet) Crkva je uspjela od obitelji načiniti svoju infrastrukturnu ćeliju, uvjetujući njezinu unutarnju i vanjsku dinamiku.^ *

Sve povijesne religije imaju tendenciju totalitariziranja čovjekova djelovanja i njegova života. Pogotovo se lako ostvaruje ta tendencija u onim religijama gdje se religiozna praksa ostvaruje preko institucionalne religije, koja onda može sebi izgraditi juridičke norme — uvjete za odvijanje religioznih funkcija.^ ^

Usp. PIN, nav. dj., str. 203; MILANESI, nav. dj., str. 24.

Usp. DURKHEIM, E., *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, PUF, Paris, 1912; također: WEBER, M., *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, (tal. prijevod) Firenze, 1965.

Usp. MILANESI, nav. dj., str. 25

^ O tome je pisao mnogo: CRESPI, P. *La coscienza mitica*, Milano Ciuf ré, 1970; Također usp. MILANESI, nav. dj., str. 28; NIMKOFF, M. F., *Comparative family system*. Boston, Houghton -Mifflin, 1934, str. 45.

Obitelj je bila zamišljena kao statička jedinica hijerarhijskog ustrojstva. Očinski je autoritet bio sakraliziran jer je igrao važnu funkciju u besprijekornom odvijanju društvenog života. Obitelj, religija i država bile su povezane čvrstim lancem horizontalnih i vertikalnih vrijednosti, koje su uzajamno štatile svoje interese.*®

Sakralizacija obiteljskih elemenata pogodovala je rigorističko—moralističkim shvaćanjima, gdje je tzv. predbračno djevičanstvo žene u svom sasvim fizičkom smislu bilo podignuto do mita »časnog i uspješnog braka«.

Svaka bi novost u ondašnjem sistemu shvaćanja naišla na duboke sumnje i smatrala se čak neprijateljskom ako bi zalazila u sveto područje obiteljskog ognjišta.*^

Zanimljivo je primijetiti da sama religija s psihološkog stajališta u predindustrijskom društvu nema u većini slučajeva vrijednost zbog same sebe, već joj je vrijednost u službi funkcije koju je vršila. Može se govoriti o njezinoj instrumentalizaciji, što se osobito lako vidi kod činjenice da se iza autoriteta oca stavljao Bog, dakle u drugom planu. Bog koji odobrava njegove postupke već po tome što je on poglavar obitelji i jer osigurava koherentnost grupe.*®

Milanesi zaključuje da se zapravo radi »više o obiteljskoj, nego eklezijalnoj religioznosti, više o moralističkoj nego dogmatskoj, više suženoj na izvornu grupu nego povezanoj sa zajednicom vjernika«.*"

Proces preobrazbe društva i obitelji^*

Staro predindustrijsko društvo stoljećima nije bitno mijenjalo svoj način života i svoje strukture. Nagao razvoj industrije, potreba za radnom snagom, nova konstelacija proizvodnog procesa i ekonomskih potreba, nagomilavanje stanovništva u gradove i stvaranje proletarijata imali su za posljedicu brze preobrazbe svih društvenih struktura. Dakako da je familijaristička obitelj bila prva žrtva tog novog stanja stvari.

Masovna proizvodnja u industrijskom pogonu i nove potrebe ekonomski su osiromašili ondašnju obitelj, omogućili njezinim članovima pronalaženje novog posla izvan obiteljske zajednice pa je tako njena kohezija počela sve više popuštati. Potreba industrije za strogom specijali-

Usp. MILANESI, nav. dj., str. 33—40.

" Usp. MILANESI, nav. dj., str. 43.

Usp. VOYÈ, L., *Liaison entre la religion et les fonctions culturelles de la famille*, u »Soc. Compass«, XVI, 1969, br. 3, str. 355—368.

" Usp. GRASSOP, G., *Personalità giovanile in transizione*, Zürich, PAS — Verlag, 1964, str. 104.

* MILANESI, nav. dj., str. 50.

Klasično djelo za to područje preobrazbe obitelji napisala je ERLICH, St, Vera, *Jugoslavenska porodica u transformaciji*. Liber, Zagreb, 1971, str. 516.

zacijom dovela je do stvaranja paralelnih školskih i odgojnih ustanova, jer obitelj nije mogla pružiti nikakvu specijalizaciju. Tako je ona izgubila monopol na odgoj koji je imala kroz duge vjekove.

Preobrazba je uvijek i krizno razdoblje: dolazi do preispitivanja i relativiziranja krhkih vanjskih struktura, često sakraliziranih, i do njihova raspadanja u novim odnosima. U takvu je razdoblju Crkva došla u vrlo veliku krizu: bili su, naime, u pitanju njezini principi koji su se pokazali neefikasima i krhkima u novom poretku stvari.

Masovna kultura masovno proizvodi i skida mitove. Institucionalna religija izgubila je mnoge pozicije braneći ih često bez ikakva izgleda u uspjeh, a ne osvajajući nove vrijednosti, stvorila je velike praznine, u koje su se ubrzo ubacile ideologije, sakralizirajući nove vrijednosti (naciju, rasu, klasu, itd.).

Pokretljivost čovjeka u svim dimenzijama dovela je do demokratskog pluralizma, u kome su mnoge svete vrijednosti imale samo određeni relativan prostor kao stvari poslagane u izlogu. Tako je i religija, ona institucionalizirana, bila izjednačena sa svim ostalima ili čak potisnuta na same rubove društvenog interesa.

Preobrazba društva još uvijek nije završen proces, osobito u nekim krajevima, pa i našim, te smo mi njezini protagonisti i svjedoci.

Obitelj u industrijskom društvu

U industrijskom društvu obitelj sve više gubi svoj institucionalni karakter, a familizam, tj. činjenica da je obitelj glavna snaga društva, ulazi malo-pomalo u sigurnu fazu umiranja. Stara se obitelj rasipa progresivnom emancipacijom svojih članova, kojima nove društvene strukture pružaju bezbroj mogućnosti da se osamostale. Očinskom autoritetu, koji je nekada bio simbol obiteljske kohezije, sve više izmiče kontrola.

Dinamičko znanstveno-tehnološki bazirano društvo vidi danas svoju afirmaciju u sve većem broju i sve većoj efikasnosti paralelnih ustanova (vrtić, škola itd.), koje mu osiguravaju potrebnu bazu za planirani razvoj. Obitelj, nesposobna da se nosi s tim ustanovama, sve više gubi kontrolu nad odgojem svojih članova, što je nekada bio njen monopol.*[^] Odgoj budućih generacija sužen je na najranije djetinjstvo, premda ne smijemo podcijeniti utjecaj obitelji ni kasnije, sve do adolescencije.

Svjedoci smo također pada vrijednosti braka i naglog uspona krivulje rastava brakova. Razloge treba tražiti u progresivnoj emancipaciji žene, koja je zapravo tek na svom početku, u zaposlenosti obaju bračnih drugova, koji tako svak za sebe imaju ekonomsku neovisnost, a provode

* Usp. MOGEY, J. M., *A century on the declining paternal authority*, u EDWARDS, J. N., »The family and change«, New York, Knopf, 1969, str. 250—260.

često više vremena s drugima na poslu, nego u vlastitoj obitelji. I javno mnijenje je danas skloni da drugi brak uzme kao normalnu stvar, a država pri tome, osim u rijetkim slučajevima, ne stvara poteškoća zakonskim odredbama. Sve veća efikasnost paralelnih ustanova odgoja donekle zamjenjuje obitelj, koja ne samo da je osiromašena funkcijama nego i članovima.

Iako smo za opravdanu emancipaciju žene, ipak, po mišljenju Delooza, rastave braka će u budućnosti rasti jer »danas je za muškarca mnogo teže živjeti sa ženom koja je jaka osoba, po naobrazbi jednaka ili čak superiorna, nego sa ženom koja se podređuje njegovoj dominaciji.«**

U brak se, u većini slučajeva, više ne ulazi samo zbog nekih viših ekonomskih ili obiteljsko-društvenih razloga, već najviše iz sasvim romantičnih. Žena u mnogo slučajeva ulazi u bračnu zajednicu s nekim muškarcem jer joj on kao takav odgovara, a ne zato jer bi u njemu tražila svoju društvenu afirmaciju ili ekonomsku sigurnost.

Treba uzeti u obzir i fizičku činjenicu da je nekadašnji brak prosječno trajao 15 godina do smrti jednog od bračnih drugova, a danas se prosjek penje na 50 godina zajedničkog života.**

Tako se malo-pomalo predindustrijska patrijarhalna obitelj pretvorila u obitelj koju danas sociolozi zovu »companion-ship« — zajednica drugova. Od svih nekadašnjih njezinih funkcija obitelji je još ostala samo ona seksualno—prokreativna i odgojna u vrlo suženom značenju te riječi.*^

Takva nuklearna obitelj (nukleus = osnovna ćelija) karakterizirana je osamljenošću u velikim konglomeracijama gradova, bez jačih odnosa s krvnim srođnicima i s ostalim svijetom.

U toj njenoj izolaciji, u kojoj je i komunikacija među članovima veoma neuralgična točka i zbog nasrtljivosti sredstava masovne komunikacije (TV, novine, radio), neki vide šansu za njezino spašavanje od dehumanizirajućeg utjecaja tehničko-industrijske kulture, kao npr. Parsons. Drugi, koji su u većini, misle da taj fenomen osamljenosti suvremene obitelji povećava nervoze i pojačava problematičnost međusobnih odnosa njezinih članova.*®

Upravo primjer tih neslaganja u tumačenjima pojedinih obiteljskih fenomena današnjice kod suvremenih sociologa pokazuje koliko je teško biti interpretator ili čak programator budućeg stanja obiteljske situacije.

Obitelj u današnjoj situaciji ima također vrlo malo odnosa sa starijom generacijom jer se u najviše slučajeva odjeljuje od roditelja koji žive

" DELOOZ, Pierre, *Caratteristiche della famiglia occidentale*, u AA. VV. «L'educazione religiosa in famiglia», La Scuola, Brescia 1975, str. 133.

« Usp. DELOOZ, nav. dj., str. 133.

« Usp. OGBURN, W. F. — NIMKOFF. *Technology and the changing family*, Houghton & Mifflin, Boston, 1955.

Vidi MILANESI, nav. dj., str. 59. i 60.

u osamljenosti i nemaju nekadašnji blagotvoran utjecaj na svoje unuke.*' Taj je moment osobito važan kod religioznog odgoja budućih generacija.

Iako je, dakle, današnja obitelj nuklearna, tj. sužena u broju članova i osiromašena funkcijama, osobito na odgojnom području, ona je još uvijek vrlo važan faktor odgojnog procesa budućih generacija. Upravo takvo njezino stanje pogoduje kvalitetnijoj komunikaciji njezinih članova, poboljšanju i obogaćenju odgojnih sadržaja i odgoju za kritičnost. Možda bi religiozni odgoj trebao da traži svoju šansu upravo u tim momentima jer religija je već po svojoj prirodi najuspješniji relativizator svih materijalnih sadržaja i vrijednosti, a to je osobito važno u svakom potrošačkom društvu koje fetišizira materijalne vrijednosti, uzdižući ih do religioznih surogata.

Religija u tehnološko—industrijskom društvu

Proces emarginacije religije (= stavljanje na rub interesa) u stalnom je djelovanju. Bez upuštanja u dublju analizu ovog fenomena, koji na neki način obilježava naše doba, možemo zaključiti da je vrijednost Crkve danas više vezana uz njezin juridičko-politički faktor nego onaj duhovni. To nipošto ne mora značiti da vjera gubi, odnosno da ona nema više nikakva utjecaja na pojedince.

Ponegdje religija poprima nove oblike u dušama ljudi: postaje čak i kanalizator političkih osjećaja jednog dijela mladih koji je upotrebljavaju kao instrument protesta protiv sve nasrtljivijih formi potrošačkog društva ili političkih diktatura. Imamo za to potvrdu u Sjevernoj Americi (protiv potrošačke manipulacije čovjekom) i na južnoameričkom subkontinentu (protiv vojnih diktatura). I glasovita »teologija oslobođenja« nikla je baš u toj hemisferi.**

»Svjedoci smo zanimljivog procesa«, kaže kardinal König: »tamo gdje je povijesno stabilizirana Crkva izgubila svoju nekadašnju privlačnu snagu mogu se zabilježiti sasvim spontano nikli mnogi karizmatički pokreti njezine obnove.«*^ To je najočitiji znak crkvene obnove i nada u njenu budućnost.

Mnogi misle da je najveće otkriće današnjih obnoviteljskih nastojanja u Crkvi otkriće njezine komunitarne dimenzije. Naša kršćanska vjera želi biti zajednica — *communio*, što nipošto nije identično s pojmom »kolektiv«. U zajednici je svaki član vrijedan sam po sebi, cijeni se njegovo

* Usp. BELTRAO, P. C, *Sociologia della famiglia contemporanea*, Gregoriana, Roma, 1968, str. 50—64.

Usp. GUTIERREZ, nav. dj. Gutierrez je zapravo otac »teologije oslobođenja«. KÖNIG, kard. F., nav. dj., str. 16.

biće (esse), kao i u obitelji, a u kolektivu vrijediš po onome što si i što imaš, znači po svom sasvim materijalnom doprinosu.^"

Danas je Crkva izgubila i svoj totalizatorski karakter, to jest težnju da se kontrolira dinamika čitavog čovjekova života u svim njegovim fazama razvoja. Religiozno u čovjeku se pak prepoznaje samo u njegovu unutrašnjem stavu, koji rezultira u načinu ponašanja pojedinca ili zajednica koje imaju mali utjecaj na cjelokupno društvo.

Religiozna kultura i subkultura nije, kako potvrđuju istraživanja, poprimala nove oblike u kvalitativnom ili kvantitativnom obliku.^ Umnožile su se samo subkulture ateizma, indiferentizma i profetizma. Ateizam karakteriziran težnjom odbacivanja svake onostranosti, raširio se u lepezi vrlo različitih oblika. Indiferentni su možda najveći brojem i zadržali su neku vrlo slabu liniju religioznosti, koja, međutim, jedva da ima neki utjecaj na njihovo vanjsko ponašanje. Profetici odlučno odbacuju stare crkvene forme i strukture i traže u »sakralnom« nove mogućnosti, svršavajući čak u »magičnom« ili se svrstavaju na tako zvano lijevo krilo koje otvoreno kontestatira Crkvu.

Postoji, dakle, danas bezbroj formi religioznog izražavanja i življenja, što je zapravo i normalno, jer, kako kaže Allport, »u čovjeku su religiozni izvori neobično široki i nedohvatni. Kao što, naime, nema zajedničkog modela sadržaja osobnog religioznog iskustva, tako nema ni jedne zajedničke točke izvora religiozne svijesti.«^

Upravo to i jest razlog što je istraživanje religioznog u čovjeku neobično težak zadatak za svakog psihologa koji mu želi otkriti izvore, što svjedoči i mnoštvo teorija o religioznom u čovjeku. Izvor je znanstvenim mjerilima nedohvatljiv. Kaže isti Allport: »Izvori su čovjekove religioznosti tako brojni, tako im je različit utjecaj na život pojedinca, tako su brojne religiozne interpretativne forme da se uniformnost produkta kao što je religija čini nemogućom ... Ni jedno polje čovjekove osobnosti nije subjekt tako kompleksnog razvoja kao što je to polje religioznog osjećaja. Postoje pak tako različite prakse kolike su osobe na ovoj zemlji.«^*

*Odnosi između religije i obitelji
u suvremenom društvu*

Budući da religiozne strukture nisu prilagođene marginalnoj ulozi u kakvoj se nalaze sada, njihova je dekadencija na području društvenog

* Usp. MILANESI, nav. dj., str. 63.

" Usp. BURGALASSI, *La cristianità nascoste, Dehoniane, Bologna, 1970.*

ALLPORT, nav. dj., str. 46.

ALLPORT, nav. dj., str. 72.

života sasvim očita.* Stoga je vrlo problematično nastojanje Crkve da svoju afirmaciju traži preko juridičkih formi koje uvjetuju prakticiranje putem institucije.

Unatoč tom zaključku svjedoci smo zanimljivog i neprotumačenog porasta crkvenih brakova u posljednje vrijeme, čak i u tako dekristijaniziranim zemljama kao što je to Švedska, gdje se danas prosječno sklapa više crkvenih brakova nego prije 40 godina. Za Francusku imamo podatak da se od svih sklopljenih brakova njih 70% sklapa pred službenikom Crkve i da je taj fenomen u stalnom porastu unatoč sve većoj sekularizaciji svakodnevnog života prosječnog Francuza.**

Kako je po svojoj strukturi današnja obitelj vrlo nestabilan faktor, o čemu smo već govorili, otežana joj je i uloga agencije za religiozni odgoj mlade generacije. Između Crkve i obitelji ima sve manje veza, što osobito pogađa zajednički složeniji rad i međusobnu pomoć pri odgoju za vjeru.

Autoritet oca, koji je u predindustrijskoj obitelji bio analogija Božjeg autoriteta, u temelju je pogođen, no to ne znači i njegovo potpuno nestajanje. Reakcije na taj proces njegove destrukcije mogu se naći u pretjeranom autoritarizmu koji je zapravo gruba forma obrane ugrožene pozicije. Takvi stavovi nosioca autoriteta još više pospješuju putem revolta ugroženih članova određene zajednice njegovu destrukciju. Poslušnost je na skali društvenih kreposti pala na vrlo nisku razinu. Članovima pojedinih obiteljskih i drugih struktura omogućeno je široko polje neovisnosti, što je sasvim izmijenilo i uvjete svakog drugog odgoja. Zato je današnja pedagogija sva usmjerena na traženje novih formi koje bi odgovarale novoj situaciji. No jasno je da forme bez sadržaja ne uspijevaju pa se intenzivno traga i za odgovarajućim sadržajima u pedagogiji. Autoritet pak danas nema više vrijednost zbog sebe samoga ili zbog analogije s Božjim autoritetom jer je ta analogija kroz dugu praksu pretrpjela opravdane i teške kritike. On ima svoje opravdanje i vrijednost samo u službi funkcije, tj. zbog lakšeg i jednostavnijeg odvijanja društvenih i pojedinačnih obveza, odnosno boljeg funkcioniranja vanjskog sistema. Zato su nosioci današnjeg autoriteta u mnogo težoj i kompleksnijoj situaciji nego možda i pomišljaju.*® Iako to oni ne bi željeli, njihova je uloga zapravo menedžerska.

Crkva nije više u stanju kontrolirati instituciju braka, ni njegovo funkcioniranje, niti njegove elemente, kao što je to bilo prije. Bračni elementi, kao npr. seks i prokreacija, izgubili su svoje sakralno značenje i u svijestima ljudi njihova se uloga sasvim izmijenila. Nema zato sumnje da je sloboda seksualnog ponašanja posljedica emarginacije religije iz društva i obitelji. Težnja za oslobođenjem od crkvene kontrole upravo na seksualnom području veoma je jaka možda i zbog toga što je, kako misli Mila-

* Usp. VOYÈ, L., *Liaison entre la religion et les fonctions culturelles de la famille*, u .Soc. Compass, XVI, III, 1969, str. 355—368.

® DELOOZ, nav. dj., str. 144.

* Usp. MILANESI, nav. dj., str. 68; DELOOZ, nav. dj., str. 149—150.

nesi, Crkva bračne funkcije previše zavila u nesnosne moralizatorske forme, koje su sputavale njihovu spontanu prirodu.^ I novi načini kontrole rađanja, kao i sloboda pobačaja dopuštena zakonima u ponekim zemljama imaju ovdje važnu ulogu.

U isto vrijeme svjedoci smo da nam rezultati suvremenog istraživanja upravo na tom području pokazuju kako seksualna »sloboda« nije nikakvo oslobađanje jer donosi i pojedincu i društvu vrlo teške posljedice, nepoznate u prijašnjim razdobljima.

Izbor partnera sve je manje uvjetovan njegovom vjerom, tj. sve je veći broj tzv. mješovitih brakova. To je još jedan važan i težak faktor bračne nestabilnosti i neuspjelog religioznog odgoja djece iz takvih brakova. Svaka naime religija, a pogotovo ona koja je ostvarena u jakoj instituciji, kao što je Crkva, vezana je dubokim kulturnim naslijeđem i navikama. To je naslijeđe različitih religija kod bračnih drugova čest uzrok nerazumijevanja i napetosti.

Rehgija, odnosno Crkva u našem slučaju, sve više računa na rastući broj mješovitih brakova, koji su posljedica pluralističkog društva, emarginacije vrijednosti religije i relativizacije starih struktura i istina.

OBITELJ KAO AUTENTIČNO MJESTO VJERSKOG ODGOJA

Crkveni karakter kršćanske obitelji

Razmišljajući o svojoj budućnosti, Crkva se na Drugom vatikanskom saboru okrenula obitelji, i to ne bez opravdana razloga. Boureau kaže da je bila velika novost kad su roditelji otkriveni i kao vjerski odgojitelji pa su čak neki od njih bili pozvani na sam Sabor da bi se i na taj način manifestirala ta spoznaja apostolske dimenzije roditelja. »Bio je potreban milenij i pol (od 451. godine) da bi roditelji prvi puta u povijesti bili pozvani na jedan ekumenski sabor zato jer im je priznata osnovna i primarna uloga apostolske službe.«¹*

»Iz ženidbene zajednice«, kaže Koncil u svojoj konstituciji o Crkvi, »proizlazi obitelj u kojoj se rađaju novi građani ljudskog društva, koji po milosti Duha Svetoga postaju po krštenju sinovi Božji, da tako Božji narod može trajati kroz vjekove. U toj Crkvi, koja bi se mogla nazvati *kućnom* (Ecclesia domestica), roditelji moraju biti za svoju djecu riječju i primjerom prvi vjesnici vjere i njegovati zvanje prikladno za svakog pojedinoga, s osobitom brigom za ono sveto.« (LG

¹ Usp. MILANESI, nav. dj., str. 71–72.

BOUREAU, D., *Le mission des parents*, Pariz, 1970, str. 349.

Usp. LG 11; AA 11; GE 3; LG 35.

Važna je činjenica kod ovoga da je jedan crkveni Sabor proglasio obitelj *kućnom crkvom*, makar i s određenom rezervom (*velut, tamquam*), ali sa sasvim preciznom željom da sakrament braka uđe u red onih elemenata koji čine temelje Crkve.

Poznato nam je da je tzv. »Katekizam tridentskog sabora«,[™] inače pod jakim utjecajem tomističke teologije, prvi upotrijebio formulu »kućna crkva«, praveći analogiju s kršćanskom obitelji i nekim dijelovima Novog zavjeta. Drugi vatikanski sabor ide dalje kad umjesto analogije priznaje obitelji stvarno pravo sudjelovanje u eklezijalnosti.**

Slična se teologija nalazi i u konstituciji o Crkvi u svijetu »*Gaudium et spes = Radost i nada*« u broju 48, gdje se govori o svetosti i zrelosti braka.

Kršćanska obitelj ima, dakle, znakove crkvenosti, znakove prave i autentične Crkve po snazi svoje *svetosti* i svog *jedinstva*: a to su dvije bitne oznake svake prave Crkve.

Dok koncil roditelje naziva prvim i autentičnim učiteljima vjere, na taj im način bez sumnje priznaje njihovu funkciju apostola, tj. *učiteljsku*, koja je također jedan od bitnih znakova prepoznavanja crkvenosti.^

Možemo ustvrditi da kršćanska obitelj nosi na sebi i znakove pravog katoliciteta — *općenitosti* Crkve po snazi darova i milosti koji djeluju u samoj obitelji iz činjenice povezanosti s mjesnom Crkvom (župom, biskupijom).®^

»Treba, međutim, imati u svijesti da taj katolicitet — općenitost obitelji, kao znak njezine prave crkvenosti, i njena apostolska, tj. učiteljska misija, nikad ne mogu biti potpune u samima sebi. One su uvijek upravljene na zajednicu Božjeg naroda okupljenu u Duhu Svetom preko apostolskih službi: biskup, svećenici, đakoni, koji su autentični navjestitelji i službenici Evanđelja i slavljenja sakramenata. To nikako ne znači da prava kršćanska obitelj ne ostvaruje u svom domaćem ambijentu pravi misterij Crkve preko oblika i razloga koje smo gore označili.«®*

Crkva želi da kršćanske obitelji što potpunije ostvaruju svoju crkvenost jer zapravo samo tako mogu ostvariti i puninu svoje kršćanske misije u svijetu i u vremenu. Da je tome tako i da Crkva posvećuje suvremenom apostolatu obitelji sve više pažnje, svjedoči nam i veliko mnoštvo knjiga i ustanova nastalih u krilu raznih mjesnih Crkvi upravo sa zadatkom apostolata obitelji. Ni naša domaća Crkva nije izostala u toj inicijativi.

[™] Katekizam Tridentskog sabora izišao je brigom pape Pija V godine 1566. i bio je zapravo rađen za priručnik župnicima.

" MIDALI, Mario, *Teologia della Chiesa locale*, skripta, Facoltà di Teologia, UPS, Roma 1977, str. 16.

" Usp. LG 35 i 36.

" Usp. AA 11.

" MIDALI, nav. dj., str. 16.

I u katehetskom studiju sve se više posvećuje pažnja obitelji, da-
pače danas postoje na tom polju i vrlo zanimljiva iskustva sa svih strana
ove naše Crkve.

Crkva je shvatila da nakon njezina udaljavanja na rubove društve-
nog interesa i zbivanja njena šansa može biti samo obitelj, ista ta obitelj
o kojoj je nekad pisao sveti Pavao: »Pozdravite moje suradnike u Kristu
Isusu, Prisku i Akvilu, koji su podmetnuli svoj vrat za moj život i koji-
ma zahvaljujem ne samo ja nego i sve Crkve poganskog podrijetla. *Po-
zdravite Crkvu koja se sastaje u njihovoj kući*« (Rim 16, 3—5).

Odgov za kršćanina u suvremenoj obitelji

Kršćanski odgoj ili odgoj za kršćanina? Čini nam se ispravniji taj
drugi izraz: odgoj za kršćanina. Kršćanstvo, naime, ne mora imati neki
svoj odgoj, odgoj izvan onoga koji je utvrđen znanstvenim postupcima,
neki odgoj paralelan profanom. Kršćanin mora živjeti duboko ukorijenjen
u strukturu ovoga svijeta kao njegov integralni dio, ali kao njegova »sol«
i kao njegov »kvasac«.®^

Kršćanin mora biti subjekt suvremene kulture, a ne živjeti u nekoj
svojoj, sakraliziranoj, nasuprot onoj profanoj. Upravo takvo stajalište,
tj. izolacija sakralnog od tzv. profanog, u povijesti našeg kršćanstva
dovelo je do stanja da je kršćanska dimenzija suvremene kulture vrlo
slabo vidljiva.

Strah od profanog ili onog što je na prvi pogled drukčije od kršćanske
religiozne vizije bio je dilema već na početku kršćanstva. Sveti Bazilije,
otac istočnog monaštva, čovjek velike humanističke i kršćanske kulture,
piše u četvrtom stoljeću svoje djelo »Način kako izvući koristi od helenske
literature« (inače tako drage svim prijateljima antičke književnosti), up-
ravo ponukan dilemom u kojoj su se nalazili kršćani koji su slali svoje
sinove u poganske škole da nauče vještinu pisanja i kulturu potrebnu za
napredovanje u svijetu. Bazilije je stao na stanovište da u tzv. profanoj
literaturi nije sve pokvareno i da se u njoj nalaze poruke korisne za sva-
kog čovjeka. Zato je neopravdan strah da će ta kultura pokvariti onoga
kome je Evanđelje u srcu.®®

Bitna novost koju je kršćanstvo unijelo u odgoj jest njegova *vrhu-
naravna dimenzija*. Kršćanin je, naime, izabrao Krista i Evanđelje kao
svoju vrhovnu vrednotu u životu, a Evanđelje je u prvom redu poruka
duhovnog oslobođenja čovjeka. U susretu s bijedom ono traži otvorenost
razumijevanja, u susretu s vanjskim pristajanjem uz Zakon ono traži
prijanjanje iz ljubavi, u susretu s mržnjom i uvredom ono traži praštanje.

⁶⁵ Usp. Mt 5, 13; 13, 33.

Usp. AA. VV. *Storia della Chiesa*, 111/2, SAIE, Torino, 1972, str. 622.

Današnja Crkva i njezini članovi u sličnoj su situaciji kao i ona iz doba svetog Bazilija: ona, naime, nema svojih odgojnih institucija ni neke svoje posebne kulture, nego njezini članovi moraju rasti u kulturi koja im se nudi preko škola koje kontrolira država. Nama je danas sasvim jasno da s ideološkog stajališta ne postoje neutralne škole ni odgojni sustavi: ili su to mjesta ideološke konfrontacije ili pak kontrolirana i obojena jednom ideološkom bojom.

Crkva pridržava, bar teoretski, sebi pravo koje proizlazi iz njezina poslanja u svijetu, da traži od svakog sustava poštivanje i uvažavanje kršćanskih vrednota odgajanja kršćana u sveukupnoj dimenziji odgoja. Crkva pridržava sebi i pravo da kršćanima i kršćanskim roditeljima daje upute za religiozni odgoj njihovih mladih članova.®"

Cilj odgoja za čovjeka i kršćanina

Osnovni je cilj svakog odgoja čovjekova zrelost za koju je potrebno usvojiti dvije stalne dispozicije:

- sposobnost jasnog prihvaćanja tipično ljudskih aspiracija i njihovo pretvaranje u najviše vrednote ponašanja, i to tako da budu ujedinjene u osobi kao njezina organska cjelina i životni stav;
- istodobno posjedovanje svih onih pozitivnih načela koja jednoj osobi daju sposobnost da s lakoćom i zadovoljstvom, bez unutrašnjih suprotstavljanja, prihvati tipično ljudske ciljeve u vlastitom planiranju života.®*

Svrhunaravna dimenzija koju u ljudski odgoj za zrelost donosi kršćanstvo zapravo jest prijelaz iz ljudske u kršćansku zrelost. Ovdje bitnu ulogu igraju tzv. teološke kreposti: vjera, ufanje i ljubav. Sakramenti su instrumenti koji daju mogućnosti postizavanja te svrhunaravne dimenzije ljudskog sazrijevanja.

Za naš pojam, kršćanski je zreo onaj čovjek koji posjeduje kršćanski zreo stil života, tj. onaj koji osim toga što je preko milosti i sakramentalnog života u Kristu unio u svoj život svrhunaravnu dimenziju, posjeduje također u dinamičko-operativnom svojstvu teološke kreposti kao svoj integralni dio, tj. vjeru, ufanje i ljubav.

Posljednji cilj čovjekova odgoja je njegova svetost: punina kršćanske zrelosti u herojskom stupnju.®* To je i najviši cilj koji Crkva naglašava u svim svojim dokumentima i u svim svojim nastojanjima oko odgoja

" Usp. VAT. II, GE; Illius Magistri, Pio XI, 1929; LG 6.

" Usp. GROPPA, Giuseppe, *Educazione cristiana e catechesi*, LDC, Torino-Leumann, 1972, str. 89.

" Usp. GROPPA, nav. dj., str. 99—108.

čovjeka. Ta obveza vrijedi za svakog kršćanina sve do njegova posljednjeg daha na ovoj zemlji i ulaska u stvarni život s Ocem, Sinom i Duhom Svetim.

*Neke neuralgična točke
odgoja za vjeru u obitelji*

Opća situacija današnje nuklearne obitelji odražava se i na odgojnom planu novih generacija koje rastu u njezinu krilu. Prenošnje tradicionalnih vrijednosti na tradicionalan način doživljava svoje svakodnevne poraze. Osobito to vrijedi pri prenošenju religioznih vrijednosti. Naime, ambijent u kojem se kreću i u kojem žive današnje mlade generacije toliko je desakraliziran da oni u njemu ne mogu ni uz najbolju volju vidjeti nekadašnju religioznu simboliku, niti prepoznati njegovu religioznu dimenziju. To pravilo osobito vrijedi u gradovima, gdje je čovjek okružen sa svih strana tzv. »drugom prirodom«, onom koju je on stvorio svojim tehničkim i elektronskim umijećem i zahvatima te koja ovisi samo o njemu, bar na prvi pogled. Ne osjeća se više ona nekadašnja ovisnost o kozmičkim silama, premda one u rijetkim prilikama mogu biti vrlo važne u funkcioniranju »druge prirode«, koja je strogo programirana bez nepoznatih fenomena koji bi mogli postati mitovi ili zadobiti simbolički karakter, kako je to bio slučaj ruralne kulture i religioznosti.

Današnji društveni ambijent također ponekad ne samo da jedva tolerira religiozni stav nekog člana, nego je često prema njemu i neprijateljski raspoložen. To ne može proći a da se ne odrazi na psihi mladih generacija, koje su ponekad prisiljene da već od malih nogu žive dvostruki život: onaj svoj privatni i religiozni i onaj javni, prilagođen okolnostima.

Mlade su generacije dnevno obasipane mnoštvom poruka preko obitelji, škole, masovnih medija i Crkve. Postoji stvarna opasnost da u takvoj situaciji religiozna poruka bude samo jedna od mnoštva jednakih ili čak slabija od drugih zbog loše kvalitete onih koji je prenose ili zbog neshvatljivosti i neprilagodljivosti same poruke evolutivnom procesu shvaćanja pojedinih dobi.

Tako loše predana religiozna poruka postaje onda nadgradnja koja bi željela i zagospodariti osobnošću onoga koji je nosi pa će se je on pokušati riješiti u fazi svoje borbe za samostalnost, kao što se rješava dječjih igračaka i bajki o »Ivici i Marici«.

Poneki čine neoprostivu pogrešku u svojim obiteljima kad religiozni odgoj prepuštaju svećeniku u crkvi preko vjeronauka i organiziranih liturgijskih slavlja. Oni tako religioznu poruku izjednačuju npr. sa školskim predmetom kakav je zemljopis (korisno je, ali nije obvezatno). Takvi sličje roditeljima koji bi učenje govora, odnosno materinjeg jezika prepuštali školi. Budući da takvih slučajeva mi imamo veoma velik broj, trebali bismo se boriti protiv tog krivog shvaćanja. Tu je glavni uzrok da

nam nakon krizme otpadne najveći dio djece. Krizma je običaj koji se mora izvršiti, uvjet je da se ide na vjeronauk i na misu, kao što je uvjet za ispit kemije odlazak na laboratorijske vježbe, pa kad krizma prođe, može se odahnuti od još jedne izvršene obveze.

Još ima mnogo onih koji zbog preniske religiozne kulture prenose svojim potomcima tip religiozne kulture i subkulture od jučer. To je religioznost vrlo često utilitarističkog tipa, svedena na prenošenje i vježbanje različitih pobožnih formi koje su popraćene s vrlo slabim motivima i još slabijim sadržajem pa ubrzo postaju dosadne i odbacuju se prvom prilikom. S njima se odbacuje i religiozni stav koji je bio na njih navezan.

Neki pak svoju religioznost navlače na sebe sa »svetačnim odijelom« jer ići u nedjelju na misu stari je običaj i kako obično kažu: »Nešto mi nedostaje ako u nedjelju nisam bio na misi.« Oni i odlažu svoju religioznost zajedno s »blagdanskim odijelom«. To je tradicionalno kršćanstvo, koje nestaje iz ljudi čim promijene sredinu.

Za premnoge roditelje religiozna je poruka svedena na nesnosni kodeks moralnih pouka i normi kojima svakodnevno pune glave svojim potomcima, prijeteći im se Bogom kao strogim žandarom, koji s odgojnom palicom u ruci čuva red i poredak. Takva religioznost ne samo da nije religioznost, nego je čak i njen opasan izražaj.

*Obitelj — mjesto rasta
u vjeri budućih naraštaja*

»Obitelj je«, tvrdi Allport, »još uvijek dominantan, najautentičniji i najprivilegirani faktor svakog pravog odgoja: ona je i temelj religioznog odgoja koji je vrlo važan čitavog života jedne osobe.«¹ A Mourvillier dodaje: »Kakvog god bilo tipa pripadanje Crkvi, bilo kakva je vjera roditelja, obiteljski je život već po samom sebi sakrament susreta s Bogom.«²

Iako obiteljska stvarnost nije uvijek jednomjerna u prenošenju i posredovanju religioznog jezika i simbola, ona je ipak privilegirana jer je mehanizam roditeljske poruke i simbolike koje su oni nosioci vrlo djelotvoran na dijete: ne toliko zbog nekog savršenstva simbola koji mu se nude dok ovisi o obitelji i koji mu se često u krizno doba osamostaljenja vlastite ličnosti mogu učiniti banalnima i plitkima, nego zbog *intenziteta* kojim se u njega utiskuju i kojim upija taj jezik, kulturu i doživljenu simboliku.³

¹ ALLPORT, nav. dj.; navod prema RONCO, *Psicologia della religione*, UPS, Roma 1977, str. 72.

² MOURVILLIER, *La vie familiale médiation du Royaume*, u AA. VV. »Les familles, l'Eglise et la foi«, Paris, Le Centurion 1973, str. 76.

³ Usp. GATTI, Gaetano, *La catechesi dei fanciulli*, LDC, Torino — Leumann, 1975, str. 88—89.

u jednom istraživanju iz godine 1948. između 500 studenata njih 54% (4/5) dade izjavu da osjećaju religiozno i da su imali religioznu obitelj. Samo 33% (1/3) onih koji nisu imali religioznu obitelj također osjeća religioznu potrebu.

Jedno drugo ispitivanje, izvršeno 1970., dakle nakon burne 1968. godine, u cijelosti je potvrdilo ove podatke. To znači da je unatoč sekularizaciji koja je osobito bila jaka između 1950. i 1970., situacija na religioznom području čovjeka ostala netaknuta. To je osobito podiglo važnost obiteljske religioznosti. To također potvrđuje činjenicu da je religioznost bitna dimenzija čovjeka i da se ona može razvijati unatoč nestojljivosti okoline u kojoj mora rasti.

Jedno istraživanje Instituta za ispitivanje javnog mnijenja u Francuskoj (IFOP) iz godine 1958. iznijelo je na vidjelo da je 64% mladih koji prakticiraju vjeru imalo i roditelje praktične vjernike. Od mladih koji su ateističkog svjetonazora, njih 67% je dalo izjavu da su im i roditelji bili ateisti.*

Odgajiti vjernika: kako?

Možda nema među nama nikoga tko nije barem jednom u toku ovog predavanja postavio sebi pitanje: Kako odgojiti dijete da bude u budućnosti sretan i odgovoran vjernik?

Odgovor i nije tako težak; možda ni za koji vid čovjekova odgoja ne vrijedi toliko ono važno pravilo kao za odgoj u vjeri: *Ne odgajaj se na temelju onoga što se govori, nego na temelju onoga kako se netko ponaša i radi.*

Moramo biti duboko svjesni da se u obitelji ne uči: u njoj se živi. *V obitelji te poštuju jer jesi, a ne jer imaš.* Zato roditelji ne moraju postati učitelji ili vjeroučitelji u institucionalnom smislu te riječi, već moraju ostati ono što jesu: roditelji.

Ima sasvim pravo Moran kad kaže: »Ja uvijek izbjegavam govoriti o roditeljima — katehetama ili o roditeljima — učiteljima religije. Te bi se riječi prebrzo shvatile u odnosu »učitelj—učenik« u školskom smislu pojma. Roditelji ne smiju odgajati kao učitelji, već kao roditelji.«**

Ako roditelji žele svoju djecu odgojiti za vjernike, neka sami budu svojoj djeci prvi svjedoci vjere i vjerskog ponašanja. Uspjeh njihova odgoja može se lako predvidjeti: oni, naime, odgajaju po onome što jesu, a ne što bi željeli da im dijete bude. Vjera roditelja mora biti spontana, oni moraju zajedno sa svojom djecom rasti u toj vjeri. Ona mora biti vidljiva u svim prilikama života u obitelji kao njezin, tj. obiteljski integralni i

* RONCO, nav. dj., str. 72–73.

MORAN, G., *Perspective catéchétique*, u »Catechistes«, 1968, br. 74, str. 20.S.

neodvojivi dio. Religiozni se sadržaj prima u globalnoj formi obiteljskog života, spontano, kao i materinski jezik, a ne kao neka usputna nadgradnja. Klima religiozne sigurnosti, komuniciranje vjerskog osjećaja u kompleksu sveukupnog zbivanja, stavova i odnosa, neobično pogoduje procesu osmoze — spontanog upijanja stavova naučenih i viđenih u obitelji sa strane djeteta.

Svaka dvoznačnost ponašanja i morala, osobito kad se radi o religioznom području, kao što je npr. odvajanje religioznog i svakodnevnog života, sakralnih momenata i prostora od profanih i slično, stvara u potomcima također duhovnu ekvivočnost, spremnost na kompromise i duhovnu hipokriziju. A to su stanja sasvim protivna religioznoj radikalnosti.

Život pak donosi najbolje prilike za religiozni odgoj djeteta, za potvrđivanje viđenih i naučenih religioznih sadržaja i vrijednosti.

Obitelj koja živi svoju vjeru na spontani način, u kojoj je vjera isprepletana u globalu cjelodnevnog ponašanja, obitelj koja sudjeluje u liturgijskom i komunitarnom životu svoje vjerske zajednice kao njezin integralan dio zajedno sa svojim članovima, obitelj gdje je Biblija knjiga koja se uzima svakodnevno u ruke, takva obitelj ima veliku šansu da odgoji buduće sretne i dosljedne vjernike.

Obitelj, kao i Crkva, mora biti svjesna da je njezin zadatak odgoj za sutra, a ne za danas ili, još gore, za jučer, koje je nepovratno prohujalo.

Na Crkvi je da se brine kako bi taj religiozni prijenos na nove generacije bio što sadržajnije i uspješnije. Kako pokazuje i ova Obiteljska škola i bezbroj drugih inicijativa, osobito na katehetskom području i na području tiska, liturgije itd.. Crkva se danas trudi više nego ikada. Zadatak je roditelja ne da razbijaju sebi glavu time kako da postanu »idealni roditelji«, već da se ponašaju spontano u svojoj roditeljskoj i vjerničkoj ulozi i da kao vjernici i pripadnici Crkve odgovaraju na njezine pozive i inicijative. Oni treba da budu suradnici Crkve.

Roditelji i Crkva također moraju poštivati evolutivni proces odgoja i shvaćanja djeteta, moraju biti budni prema njegovim spoznajama o svijetu i prilagoditi religioznu poruku prilikama i dobi.

Završit ću ne mnoštvom savjeta o tome kako da se to izvede, nego riječima američkog pedagoga gospođe Hilde Bruch, koja stoji na stajalištu da roditelje treba osloboditi od poplave savjeta o tome »kako da budemo dobri roditelji?« Zašto? — Zato jer se pravi savjet može dati samo u osobnom pristupu i poznavanju osoba i stvari, odnosno situacije.

»Roditelji koji sebe doživljavaju kao ljudska bića, koji su svjesni da su kao takvi ograničeni, roditelji koji imaju duboko poštivanje jednog prema drugome unatoč mogućim razlikama u karakteru i porijeklu, nemaju nikakva razloga ni potrebe da si stvaraju neki apstraktan pojam o savršenstvu koji su izmislili psiholozi. Od njih se traži da ne budu drugo nego svoji, onakvi kakvi jesu. Ne znam, a niti mogu zamisliti efikasnije sredstvo za zdravi i sretni rast djece, nego ostaviti roditelje da

žive svoju roditeljsku (i vjerničku, dodao T. T.) ulogu sa spontanošću, bez nametnutih strahova i sumnji. Samo je jedno pravilo za uspješno vladanje u roditeljskoj ulozi: Budi autentičan samom sebi!«^{^^}

I dodao bih još s profesorom Braidom: »Autentični sa samima sobom i otvoreni pred Bogom i pred ljudima.«[®]

LA FAMIGLIA COME LUOGO DELLA CRESCITA NELLA FEDE DELLE GENERAZIONI FUTURE

Sommario

L'articolo ha tre parti.

Nella prima parte si svolge l'argomento che la religione fa la parte integrale della natura umana. Perciò la ragione dell'ottimismo per il futuro della religione sta nel fatto che il futuro della religione è quello dell'uomo stesso.

Nel'odierna secolarizzazione ed emarginazione della religione dalla vita sociale alcuni vedono la prossima fine del senso religioso, perché, secondo loro, il fenomeno religioso sia il fatto tipico solo per la fase prescientifica dell'umanità. Le ricerche scientifiche sul fenomeno religioso dimostrano invece che la religiosità è fondata nella profonda natura dell'uomo. Anche se il processo di secolarizzazione come pure quello di emarginazione della religione dal mondo esterno di oggi sono forti, esistono sempre varie forme di religiosità.

La questione sul futuro della religione non è equivalente al problema del futuro della Chiesa. La storia della Chiesa dimostra varie oscillazioni della fede in diverse parti del mondo. Certo, il futuro della Chiesa è garantito da Gesù stesso; il futuro però della Chiesa locale in un popolo o in una regione dipende dai vari fattori esterni. I cristiani sono responsabili per il prossimo futuro della Chiesa nelle loro famiglie, nel popolo in cui vivono. Il nostro futuro cristiano dipende in gran parte dalla situazione odierna. I cristiani devono essere programmatori del prossimo futuro della Chiesa.

Nella seconda parte dell'articolo si dimostra la situazione della famiglia nella società preindustriale e industriale in relazione al fenomeno religioso. E' un'analisi per poter capire meglio la problematica odierna. Quest'analisi è stata sviluppata nel famoso libro del prof. Giancarlo Milanese dell'Università Pontificia Salesiana »La famiglia sacrale o secolarizzata?«.

Nella terza parte si sviluppa l'argomento che la famiglia è luogo autentico dell'educazione religiosa dei propri figli. Il Concilio Vaticano secondo nella costituzione »Lumen gentium« n. 11 dice che la famiglia cristiana è »la Chiesa domestica*. Il sacramento del matrimonio diventa così ciò che costituisce una nuova chiesa. E' certo che la famiglia deve vivere la propria ecclesialità nella comunione con le altre Chiese e con la Chiesa universale.

BRUCH, H., *Non aver paura di tuo figlio*, Ferro, Milano, 1971, str. 254.

* BRAIDO, Pietro, *Genitori e figli*, u AA. VV. »Genitori oggi«, PAS—Verlag, Zürich, 1972, str. 79.

In tale situazione la famiglia è sempre più responsabile per l'atteggiamento religioso dei propri figli. L'educazione religiosa è un compito molto difficile nei nostri tempi secolarizzati, essendo la religione emarginata dalla società, la quale a volte è apertamente ostile verso l'atteggiamento religioso dei suoi membri.

La Chiesa per lo più non ha proprie strutture per l'educazione religiosa. I cristiani devono crescere nella fede e nella maturazione umana in qualsiasi situazione. Nell'educazione il cristianesimo porta una dimensione soprannaturale. I sacramenti sono il vero aiuto per la maturazione cristiana.

Nella prassi odierna dell'educazione religiosa esistono tanti momenti negativi che devono essere oggetto del nostro lavoro pastorale per le famiglie. L'educazione religiosa ha le prime basi nella prassi religiosa e nell'esempio dei genitori. La religiosità si riceve in modo globale dalla famiglia, non come una sovrastruttura, ma come parte integrale della vita. I genitori dovrebbero vivere la propria religiosità con spontaneità, senza paure o dubbi. Essi devono diventare insegnanti o catechisti, ma devono restare i genitori sempre nella più ricca autenticità con se stessi, di fronte a Dio, in relazione agli altri.